

BOŻENA DEGÓRSKA

STRATEGICZNE PROBLEMY ZWIĄZANE Z OCHRONĄ PRZYRODY W WOJEWÓDZTWIE MAZOWIECKIM

1. Wprowadzenie

Zgodnie z *Ustawą o samorządzie województwa* (Dz.U. nr 91 z 5 czerwca 1998 r.) jednym z głównych celów strategicznych rozwoju regionu jest zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego z uwzględnieniem potrzeb przyszłych pokoleń (art. 11 pkt 1). W obszarze ekologii wymieniona ustawa nakłada na samorząd województwa, prowadzący politykę regionalną, obowiązek racjonalnego wykorzystania i ochrony środowiska przyrodniczego zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju (art. 11 pkt 2).

Podstawowym założeniem strategii trwałego i zrównoważonego rozwoju jest prowadzenie takiej polityki i działań w poszczególnych sektorach gospodarki oraz życia społecznego, aby zachować zasoby i walory środowiska w stanie zapewniającym możliwość korzystania z nich zarówno przez obecne, jak i przyszłe pokolenia. Należy jednocześnie zachować trwałość funkcjonowania procesów przyrodniczych oraz naturalnej różnorodności biologicznej na poziomie krajobrazowym, ekosystemowym, gatunkowym i genowym (*II polityka ekologiczna...*, 2000). Istotą trwałego i zrównoważonego rozwoju jest powiązanie szybkiego rozwoju gospodarczego i wzrostu jakości życia ludności z poprawą stanu środowiska przyrodniczego i dążeniem do zachowania go w dobrym stanie dla przyszłych pokoleń (*Długookresowa strategia...*, 2000). Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju. W Polsce, mimo że zagadnienie to znalazło odzwierciedlenie w ustawach i innych dokumentach z ostatnich kilku lat, nadal w gospodarowaniu przestrzenią chęć szybkich zysków przy niskiej skuteczności pla-

nowania przestrzennego nie sprzyja kształtowaniu struktur przestrzennych zgodnie z przytoczoną zasadą.

W krajach Unii Europejskiej problematyka środowiska rozpatrywana jest na dwóch płaszczyznach. Pierwsza obejmuje gospodarowanie zasobami naturalnymi i ochronę przed zanieczyszczeniami. Są to takie zagadnienia, jak ochrona przyrody, ochrona powietrza, gospodarka wodna, gospodarka odpadami. Druga dotyczy integrowania celów środowiska z polityką państwa w innych dziedzinach gospodarki (integracja sektorowa), gdzie za główne branże w Unii Europejskiej uznano energetykę i przemysł (Jędraszko 1998). Potrzeba integrowania ochrony środowiska z polityką społeczną, gospodarczą i przestrzenną została dostrzeżona także w naszym kraju, co znalazło wyraz w kilku bardzo istotnych dokumentach strategicznych (m.in. *Strategia zrównoważonego rozwoju*, 1999; *Długookresowa strategia...*, 2000; *II polityka ekologiczna...*, 2000) oraz w innych opracowaniach z zakresu planowania strategicznego i zagospodarowania przestrzennego (m.in. Borys 1999; Degórska 1999, 2000; Degórska, Degórski 2000; Kołodziejski 1991, 1997, 2000a; Kołodziejski 2000b; Kozłowski 1993, 1995, 1997, 1998, 2000; Mizgajski 2000; Parteka 2000; Sierecka-Nowakowska 2001; Śleszyński 2000; Tyszecki 2001).

Nadrzędną zasadą trwałego i zrównoważonego planowania przestrzennego powinno być wyjście od wartości środowiska i odpowiedzenie na pytanie, czy projektowane zmiany przestrzenne będą odbywały się z zachowaniem możliwości odtwarzania zasobów odnawialnych, racjonalnym użytkowaniem zasobów nieodnawialnych, eliminowaniem zagrożenia środowiska oraz zapewnieniem bezpieczeństwa i równości szans w dostępie do środowiska obecnym i przyszłym pokoleniom, a zatem granicą tych działań jest trwałość zasobów środowiska przyrodniczego.

W uchwalonej przez Sejmik Województwa Mazowieckiego *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego* (uchwała nr 3/01 z 31 stycznia 2001 r.) idee zrównoważonego rozwoju regionu zostały dość szeroko uwzględnione. Mimo dużych trudności z akceptacją kompleksowego ujęcia ochrony środowiska wydaje się, że problematyka ekologiczna zaistniała nie tylko w sferze prawnej ochrony przyrody, ale także w obszarze społeczno-gospodarczym. Począwszy od wstępnej koncepcji rozwoju regionu (Stasiak, Gałązka, Degórska 1999), przez projekt dokumentu (Szul, Mync, Degórska, Gałązka, Zgliński 2000), do ostatecznej wersji *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego* (2001) starano się o spójne i równorzędne traktowanie problemów społecznych, gos-

podarczych i ekologicznych. *Strategia województwa mazowieckiego* jest kompleksową koncepcją działania na rzecz długotrwałego rozwoju regionu. Jest to podstawowy dokument, który ma charakter nadrzędny w stosunku do innych aktów planowania regionalnego: programu wojewódzkiego oraz planu zagospodarowania przestrzennego, będącego we wstępnej fazie opracowywania.

Skuteczną drogą realizacji celów ekologicznych jest ukierunkowanie działań na aktywną ochronę środowiska, do której należy także ochrona przyrody. W myśl *Ustawy o ochronie przyrody* (Dz. U. nr 114 z 16 października 1991 r.) oznacza ona zachowanie, właściwe wykorzystanie oraz odnawianie zasobów przyrody i jej składników.

W niniejszym opracowaniu zostaną omówione główne problemy ochrony przyrody woj. mazowieckiego, które są istotne w procesie planowania przestrzennego. Szczególną uwagę zwrócono na problemy przestrzenne związane z kształtowaniem struktur przyrodniczych regionu:

- zachowania dolinnych powiązań przyrodniczych,
- zwiększenia lesistości i kształtowania przestrzennych struktur leśnych,
- utworzenia regionalnego systemu obszarów chronionych.

Ochronę przyrody można uznać za ważny strategiczny cel ochrony środowiska na terenie woj. mazowieckiego, ponieważ obszary o wysokich walorach przyrodniczych zajmują znaczne powierzchnie. Najcenniejsze pod względem przyrodniczym siedliska, poza doliną Wisły, występują głównie w części Mazowsza należącej do Zielonych Płuc Polski. W granicach tego obszaru funkcjonalnego znajduje się aż 114 gmin woj. mazowieckiego, leżących w 15 powiatach. Powierzchnia Zielonych Płuc Polski w województwie wynosi aż 14 808 km², co stanowi 41,6% jego ogólnej powierzchni i 24,4% całego obszaru funkcjonalnego ZPP. Warto wspomnieć, że ideę Zielonych Płuc Polski, która zakłada pełną integrację ochrony środowiska z rozwojem społeczno-gospodarczym w północno-wschodniej Polsce, sformułował w 1983 r. Krzysztof Wolfram.

2. Zachowanie dolinnych powiązań przyrodniczych

Zachowanie powiązań przyrodniczych między najcenniejszymi siedliskami przez system korytarzy ekologicznych powinno być postrzegane jako jedno z istotnych założeń trwałego i zrównoważonego rozwoju przestrzennego woj. mazowieckiego. Szczególną funkcję

w tworzeniu spójnych sieci ekologicznych pełnią doliny rzeczne i formy pradolinne. Główne pasma ekologiczne Mazowsza związane są z największymi rzekami regionu – Wisłą, Bugiem i Narwią. Pradolinę Wisły można uważać za przyrodniczy „kręgosłup” nie tylko woj. mazowieckiego, ale i całego kraju. Pradolina warszawsko-berlińska łączy systemy przyrodnicze Polski i Niemiec, a pradolina warszawsko-wileńska – Polski i Litwy. Natomiast pradolina Bugu zapewnia powiązania z systemami przyrodniczymi Białorusi i Ukrainy. Formy te pełnią zatem ważne funkcje ekologiczne o znaczeniu ponadregionalnym. W układzie tym znaczną rolę odgrywa najważniejszy węzeł wodny woj. mazowieckiego oraz bardzo istotny w skali kraju – Jezioro Zegrzyńskie.

Doliny, oprócz ważnej funkcji korytarzy ekologicznych, to główne miejsca koncentracji siedlisk hydrogenicznych, zarówno łąkowych, jak i bagiennych, wodnych oraz siedlisk torfowiskowych i wydmych. Głównie dolinom największych rzek woj. mazowieckiego towarzyszą najcenniejsze w regionie obszary przyrodnicze, określone w koncepcji krajowej sieci ekologicznej ECONET – POLSKA jako obszary węzłowe (Liro 1995), z których wiele ma rangę międzynarodową.

Potrzebę zachowania nieuregulowanych rzek, których funkcje przyrodnicze dotąd nie uległy degradacji, oraz otoczenie specjalną ochroną dolin rzecznych spełniających ważne funkcje korytarzy ekologicznych, uznano za ważny aspekt polityki przestrzennej w *Koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju* (2000), a także *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego* (2001).

3. Zwiększenie lesistości i kształtowanie przestrzennych struktur leśnych

Rozdrobnienie kompleksów leśnych, które szczególnie ostro uwiadcza się na Mazowszu, jest jedną z przyczyn niskiej odporności lasów. Jednak w krajowych programach zwiększania lesistości brakuje wskazań dotyczących kształtowania struktur leśnych. Uwzględnienie tego problemu, a także konieczność zwiększenia lesistości woj. mazowieckiego jest szczególnie ważne, gdyż należy ono do regionów o bardzo niskiej lesistości. Lasy zajmują 22% ogólnej powierzchni województwa, co plasuje region na 14 pozycji w kraju. Wskaźnik ten jest znacznie niższy od średniej krajowej (30%) oraz europejskiej (31%). Szczególnego podkreślenia wymaga to, że w północno-wschodniej części województwa znajduje się rejon o najniższej lesistości w Polsce (obszar byłego woj. płockiego o lesis-

tości 12,3%). Największe kompleksy leśne znajdują się w pradolinie Wisły. Należą do nich Puszcza Kampinoska i Puszcza Kozienicka, Lasy Otwocko-Garwolińskie oraz Lasy Gostynińskie. Oprócz Puszczy Kampinoskiej i Lasów Gostynińskich charakterystyczną cechą regionu jest duża fragmentacja kompleksów leśnych, czego drastycznym przykładem jest Puszcza Kurpiowska. W takich przypadkach celowe jest kształtowanie struktur leśnych przez zalesienia pozwalające na uzyskanie większej spójności powierzchni leśnych oraz tworzenie leśnych korytarzy ekologicznych. Działania te są szczególnie istotne na obszarach otaczających Warszawę, ponieważ rola doliny Wisły jako korytarza ekologicznego w obrębie Warszawy jest znacznie ograniczona. Potrzebne jest zatem przejęcie tej funkcji przez leśne korytarze ekologiczne w jej otoczeniu. Lokalizacja Warszawy po obu stronach Wisły, a zwłaszcza intensywna zabudowa jej centrum, sprawia, że korytarz ekologiczny związany z doliną Wisły w perspektywie kilku najbliższych lat może zostać ograniczony wyłącznie do koryta rzeki. Stan taki jest bardzo realny, jeśli uwzględnimy atrakcyjność lokalizacyjną terenów nadwiślańskich w gminie Centrum. Dlatego też możliwość kształtowania alternatywnego, leśnego korytarza ekologicznego należy uznać za bardzo ważny cel w polityce przestrzennej ze względu na ponadregionalny charakter takiego rozwiązania; pogląd ten znalazł wyraz w *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego* (2001). Konieczne są kolejne dolesienia w celu uzyskania większej spójności dotychczas bardzo rozczłonkowanych kompleksów leśnych, jak np. Puszczy Zielonej, Puszczy Białej, Puszczy Bolimowskiej, Lasów Chojnowskich i in., oraz kształtowanie leśnych korytarzy ekologicznych, jak również zwiększanie lesistości w całym regionie. Zalesianie oraz wprowadzanie zadrzewień i zakrzewień liniowych na obszarach rolniczych jest pożądane również w związku z położeniem województwa w strefie stwierdzonej erozji wietrznej gleb i deficytu wodnego a także dużych zanieczyszczeń obszarowych związanych z produkcją rolniczą. Zadrzewienia w pobliżu cieków pełnią funkcję naturalnych filtrów. Terenem szczególnie preferowanym do zalesień powinien być obszar funkcjonalny Zielone Płuca Polski.

W woj. mazowieckim dominują drzewostany sosnowe, dlatego też bardziej niż inne narażone są one na działanie szkodliwych czynników. Dotyczy to zarówno gradacji szkodników i infekcji grzybowych, niszczącego działania zanieczyszczonego powietrza i opadów atmosferycznych, jak i degradacji lasów związanej z bezpośrednią działalnością człowieka. Na obszary leśne skierowana jest presja budownictwa zarówno stałego, jak i letniskowego, duża penetracja piesza, rowerowa

i samochodowa, które powodują dodatkowo olbrzymie zagrożenie pożarowe i zaśmiecenie krajobrazu. W woj. mazowieckim procesy degradacyjne najsilniej dotyczą lasy położone w pobliżu dużych miast i w ich granicach, a także w szerokich dolinach rzecznych, gdzie często wycinane są lasy i zarośla łąkowe.

4. Utworzenie regionalnego systemu obszarów chronionych

Należy stwierdzić, że obecny system obszarów chronionych woj. mazowieckiego, będący efektem połączenia kilku regionalnych systemów byłych województw, a w przypadku byłego woj. ostrołęckiego jego braku, nie zapewnia rzeczywistej ochrony terenom włączonym do systemu, a ponadto nie obejmuje wielu cennych pod względem siedliskowym i krajobrazowym obszarów.

Obszary prawnej ochrony przyrody w woj. mazowieckim zajmują ok. 30% jego powierzchni, a zatem tylko nieznacznie mniej niż średnio w kraju (32,5%) – tabela 1. Najwyższy status ochronny nadano Puszczy Kampinoskiej, która od 1959 r. jest parkiem narodowym, a w styczniu 2000 r. wraz z najcenniejszymi otaczającymi terenami wpisano ją na listę światowych rezerwatów biosfery UNESCO (M&B). Bezpośredni kontakt z dużym miastem sprawia, że realna ochrona unikatowej przyrody tego obszaru jest bardzo trudna. Obecnie na terenach graniczących z parkiem największe zainteresowanie koncentruje się na wykupie działek z przeznaczeniem terenu głównie na budownictwo mieszkaniowe, a zbyt małe na powstawaniu ogólnodostępnych przestrzeni rekreacyjnych. Nowy *Plan ochrony Kampinoskiego Parku Narodowego* (1997) oprócz głównej funkcji ochronnej dla różnorodności biologicznej i krajobrazowej, stwarza pewne przesłanki dla aktywizacji terenów otaczających.

Inne ważne obiekty ochrony przyrody to parki krajobrazowe. Ze względu na to, że większość z nich położona jest w sąsiedztwie, a nawet w granicach dużych miast (Mazowiecki Park Krajobrazowy), zapewnienie realnej ochrony jest szczególnie trudne. Najgroźniejszym istniejącym i potencjalnym czynnikiem degradacji jest silna presja budownictwa mieszkaniowego na tereny parków położonych głównie na obszarze metropolitalnym Warszawy, co dotyczy nie tylko ich otulin, ale i wnętrza, a także budownictwa rekreacyjnego w pozostałych parkach oraz zaśmiecenia i olbrzymiego zagrożenia pożarowego. Wydaje się, że funkcja rekreacyjna w większości parków krajobrazowych nie jest właściwie rozwijana.

Tabela 1

Obszary chronione na terenie woj. mazowieckiego według form ochrony w 1999 r.
(Ochrona Środowiska 2000).

	Powierz- chnia w ha	% pow. ogólnej województwa	Na 1 mieszkańca w m ²
Kampinoski Park Narodowy	38 476	1,1	76
Rezerваты przyrody	16 477	0,5	32
Parki krajobrazowe w tym:	141 283 ^b	4,0	278
Nadbużański Park Krajobrazowy ^a	57 768 ^c		
Park Krajobrazowy „Podlaski Przełom Bugu”	15 393 ^c		
Gostyński Park Krajobrazowy	16 750 ^c		
Kozienicki Park Krajobrazowy ^a	15 098 ^c		
Mazowiecki Park Krajobrazowy ^a	14 371 ^c		
Bolimowski Park Krajobrazowy	9 877 ^c		
Chojnowski Park Krajobrazowy ^a	6 796 ^c		
Górzniński-Lidzbarski Park Krajobrazowy	5 230 ^c		
Brudzeński Park Krajobrazowy ^a	3 171 ^c		
Obszary chronionego krajobrazu	848 269	23,8	1673
Stanowiska dokumentacyjne	521	<0,1	1
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	5 968	0,2	12
Użytki ekologiczne	1 176	<0,1	2
Ogółem	1 052 170	29,6	2075

^a parki położone w całości na terenie woj. mazowieckiego

^b bez rezerwatów przyrody

^c łącznie z powierzchnią rezerwatów przyrody położonych w granicach parku

Województwo mazowieckie jest jedynym regionem w Polsce, gdzie żaden rezerwat przyrody nie został uznany za obiekt ściśle chroniony, mimo że pod względem liczby obiektów (164) zajmuje pierwsze miejsce w kraju. Rezerваты przyrody wymagają weryfikacji pod kątem aktualizacji walorów przyrodniczych, głównie zaś ustalenia, czy przedmiot ochrony nie uległ zniszczeniu ze względu na silną antropopresję – wiele rezerwatów znajduje się bowiem w pobliżu terenów zamieszkałych.

Obszary chronionego krajobrazu, mimo że zajmują blisko 1/4 ogólnej powierzchni regionu nie zapewniają niestety realnej ochrony terenom, które znajdują się w ich granicach. Obecne działania niektórych gmin ukierunkowane są na zmniejszenie ich powierzchni, także na obszarach o najwyższych walorach przyrodniczych, położonych m.in.

w dolinie Wisły. Takie wnioski zostały już złożone u Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody.

Jednak najpoważniejszym problemem dla trwałego i zrównoważonego zagospodarowania przestrzennego jest to, że wiele bardzo cennych obszarów na terenie woj. mazowieckiego, o unikatowych w skali europejskiej walorach przyrodniczych, dotychczas nie zostało objętych adekwatną formą prawnej ochrony. Najpilniejsze działania wymagają skoncentrowania się na terenach sąsiadujących z rzekami, zwłaszcza największymi: Wisłą, Narwią i Bugiem. Na części tych obszarów konieczne jest podniesienie statusu ochronnego z obszaru chronionego krajobrazu co najmniej do parku krajobrazowego, a nawet parku narodowego. W woj. mazowieckim istnieją zatem podstawy do utworzenia kilku nowych parków, a przede wszystkim: Nadwiślańskiego Parku Krajobrazowego oraz obejmującego najcenniejsze siedliska dolinne – parku narodowego, Zespołu Nadbużańskich Parków Krajobrazowych, przy znacznym powiększeniu powierzchni istniejących obecnie parków, a perspektywicznie podniesienia statusu jego części do parku narodowego, Nadnarwiańskiego Parku Krajobrazowego, Kurpiowskiego Parku Krajobrazowego. Jednak także inne obszary (np. nad Pilicą, Liwcem oraz Wkrą) mogłyby także pretendować do miana parków krajobrazowych. Konieczne jest również wyznaczenie obszarów chronionego krajobrazu w byłym woj. ostrołęckim.

Utworzenie regionalnego systemu obszarów chronionych, opartego na przesłankach krajowej sieci ekologicznej ECONET-POLSKA, zachowującego wewnątrzregionalną spójność systemu i powiązania zewnętrzne oraz uwzględniającego wytyczne programu NATURA 2000 uznano w *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego* (2000) za ważny cel trwałego i zrównoważonego rozwoju regionu. Zabezpieczenie walorów przyrodniczych oraz bardzo umiejętne włączenie ich do rozwoju Mazowsza, stanowi wyzwanie także dla planowania przestrzennego. Znacznie lepszym i tańszym rozwiązaniem wydaje się zatem niedopuszczenie do degradacji środowiska, w tym zachowanie bardzo cennych pod względem przyrodniczym terenów, niż podejmowanie kosztochłonnych inwestycji na rzecz ich renaturalizacji, co zazwyczaj obciąża przyszłe pokolenia.

Konieczne wydaje się także ustanowienie obszarów ochronnych dla wód podziemnych, ze szczególnym uwzględnieniem stref zasilania głównych zbiorników wód podziemnych.

Specjalnej uwagi wymaga sposób obecnego gospodarowania gruntami znajdującymi się w granicach Warszawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Tendencja do zabudowywania takich terenów

stwarzają realne zagrożenie dla środowiska, m.in. ze względu na przerywanie ciągłości systemów przyrodniczych. Właśnie zapewnienie powiązań przyrodniczych było jednym z ważnych założeń utworzenia w byłym woj. warszawskim systemu obszarów chronionych. Pogodzenie działań na rzecz aktywizacji społeczno-gospodarczej i ochrony przyrody jest jednak wyjątkowo trudne.

Można przewidywać, że w związku z wprowadzaniem obecnie programem ochrony NATURA 2000 dotychczasowy system ochrony przyrody ulegnie znacznej modyfikacji. Zgodnie z dyrektywami Unii Europejskiej koncepcja ta oparta jest na ochronie wybranych siedlisk i gatunków. Na szczególne podkreślenie zasługuje to, że według wstępnego projektu NATURA 2000 do europejskiej sieci ekologicznej z woj. mazowieckiego, oprócz Puszczy Kampinowskiej, desygnowano także m.in.: dolinę Wisły, dolinę Bugu, Jezioro Zegrzyńskie ze strefą brzegową, część międzyrzecza Bugu i Narwi, dolinę dolnego Liwca, część doliny Pilicy, część Puszczy Kurpiowskiej, a zatem obszary, z których większość jest obecnie tylko obszarami chronionego krajobrazu, a niektóre nie mają żadnego statusu obiektu chronionego. Mimo że w warunkach naszego kraju koncepcja ta nie jest wystarczająca, ponieważ nie zapewnia ochrony wielu terenom o specyficznych dla środowiska przyrodniczego Polski wartościach (m.in. krajobrazowych), to na Mazowszu podniesie rangę wielu obszarów w europejskim systemie ochrony przyrody, a przede wszystkim dolin największych rzek w regionie.

Jednak w woj. mazowieckim mimo istnienia niepodważalnych wskazań do podniesienia statusu ochronnego (z obszaru chronionego krajobrazu do co najmniej parku krajobrazowego) lub powołania nowych obiektów objętych ochroną prawną, działania takie są obecnie bardzo niepopularne i spotykają się z dużym oporem zarówno zamieszkałej tam ludności, jak i władz lokalnych. Wynika to zarówno z braku realnego rekompensowania skutków ograniczeń działalności gospodarczej, jak i z braku powszechności informacji i promocji alternatywnych form aktywizacji gospodarczej oraz ich finansowego wsparcia.

5. Podsumowanie

W ostatnich latach znacznie wzrosło tempo degradacji krajobrazu woj. mazowieckiego. Obecny sposób gospodarowania przestrzenią, który na wielu terenach Mazowsza można określić rozwojem „niezrównoważonym”, przejawia się m.in.:

- zmniejszaniem powierzchni terenów otwartych również na obszarach prawnie chronionych, na których ochrona przyrody powinna być postrzegana jako funkcja nadrzędna, co jest spowodowane:
 - wkraczaniem osadnictwa na tereny leśne i na zalewowe terasy dolinne oraz inne obszary o wysokich walorach środowiska przyrodniczego,
 - zabudowywaniem terenów otwartych między strefami zabudowy mieszkaniowej,
 głównie na obszarze metropolitalnym Warszawy i innych terenach podmiejskich;
- bardzo wysokim zanieczyszczeniem wód powierzchniowych i podziemnych związanym głównie z:
 - niedoinwestowaniem w zakresie wyposażenia w systemy kanalizacji sieciowej i oczyszczalnie ścieków miast i wsi, przy wzroście ilości ścieków i odpadów komunalnych,
 - brakiem zaplecza sanitarnego związanego z produkcją rolną,
 - brakiem kompleksowego systemu gospodarki odpadami stałymi,
 - dużym zużyciem wód podziemnych w przemyśle, z czym wiąże się także wadliwa struktura użytkowania wód, przejawiająca się nadmiernym poborem wód głębinowych przez przemysł, podczas gdy ludność korzysta głównie z ujęć powierzchniowych oraz I poziomu wód podziemnych, których jakość jest dość niska,
 - brakiem powszechności stosowania zamkniętych obiegów wody;
- wzrostem zanieczyszczeń komunikacyjnych, zwłaszcza na obszarach silnie zurbanizowanych, związanym z dynamicznym wzrostem liczby samochodów przy braku obwodnic;
- możliwością wystąpienia nadzwyczajnych zagrożeń pochodzących głównie z transportu, energetyki oraz zagrożenia powodziowego i pożarowego;
- działaniami społeczności lokalnych na rzecz zmniejszenia powierzchni objętych prawną ochroną przyrody oraz niechęcią do powoływania nowych obiektów.

W Polsce większość działań oraz największe nakłady finansowe ukierunkowane są na ochronę środowiska przed skutkami, które już wystąpiły (tzw. ochrona *ex post*). Wydaje się natomiast, że niedoceniana jest tzw. aktywna ochrona polegająca na zapobieganiu powstawania zagrożeń. Jedną z dróg takiego podejścia jest ochrona przyrody.

Najpilniejsze działania w zakresie prawnej ochrony przyrody woj. mazowieckiego to przede wszystkim utworzenie regionalnej sieci ekologicznej z uwzględnieniem: wdrożenia programu NATURA 2000,

powołania nowych obiektów chronionych w randze parków narodowych i krajobrazowych oraz weryfikacji granic istniejących obszarów chronionego krajobrazu i powiększenia ich o tereny w byłym woj. ostrołęckim, a także weryfikacji rezerwatów przyrody pod kątem czy obiekt ochrony nie uległ całkowitej degradacji.

Rozwój urbanizacji obejmujący coraz większe obszary woj. mazowieckiego oznacza także zwiększone zapotrzebowanie na tereny budowlane. Niestety jednocześnie z tym procesem następuje zanikanie terenów otwartych. Zabudowa niejednokrotnie wkracza w doliny rzeczne oraz na obszary leśne. Największe zainteresowanie skierowane jest na tereny o wysokich walorach przyrodniczych, także mających status obszaru chronionego, a nawet parku krajobrazowego, czego przykładem jest Mazowiecki Park Krajobrazowy. Dużym zagrożeniem dla wieloprzestrzennych struktur przyrodniczych będzie fragmentacja systemów przyrodniczych związana głównie z budową autostrad i tras szybkiego ruchu oraz olbrzymią presją budownictwa wzdłuż powstających inwestycji drogowych. W dążeniu do powiększenia areału terenów chronionych i stworzenia spójnego systemu obszarów chronionych dużych trudności można oczekiwać ze strony akceptacji społecznej.

W działaniach na rzecz zrównoważonego rozwoju przestrzennego woj. mazowieckiego można wskazać kilka obszarów, których zagospodarowanie musi być podporządkowane celom ochrony przyrody. Są to: dolina Wisły, obszar funkcjonalny Zielone Płuca Polski wraz z całym nadbużańskim i nadnarwiańskim pasmem ekologicznym. Bardzo niepokojące jest to, że w *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego* mimo podjętych prób określenia proekologicznego kierunku zagospodarowania doliny Wisły, cel ten postawiono tylko jako postulat, a nie jako przyjęty wariant rozwoju. Szczególnego potraktowania wymaga także ochrona przyrody na obszarze metropolitalnym Warszawy, gdzie istnieje największe w woj. mazowieckim zagrożenie dla zachowania najcenniejszych siedlisk przyrodniczych, utrzymania dotychczasowych powiązań przyrodniczych i procesów ekologicznych oraz stabilności ekosystemów na wielu obszarach. Zabudową i technizacją przestrzeni zagrożone są nie tylko tereny rolnicze, które oddzialały pasma wysoko zurbanizowane, ale także obszary chronione oraz inne bardzo cenne pod względem przyrodniczym tereny, dotychczas nie objęto ochroną prawną, m.in. nawet te, które według wstępnej wersji projektu NATURA 2000 desygnowano do europejskiej sieci ekologicznej.

Jednak w wyniku przyjętych przez Polskę zobowiązań związanych z integracją z Unią Europejską istnieją pewne szanse dla zwiększenia

szenia skuteczności ochrony przyrody, także na obszarze woj. mazowieckiego. Wiążą się one z obowiązkiem wdrożenia europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000, programu rolnośrodowiskowego oraz koniecznością wykonywania ocen oddziaływania na środowisko oprócz inwestycji także strategii, programów i planów zagospodarowania przestrzennego, jak również innych zobowiązań, m.in. w zakresie gospodarki wodnej, które są szczególnie ważne w skutecznej realizacji ochrony siedlisk wodno-błotnych.

Mimo pewnych szans wydaje się jednak, że problem ochrony przyrody, a zwłaszcza utworzenie nowych wieloprzestrzennych obiektów chronionych na terenie woj. mazowieckiego będzie należeć do bardzo trudnych obszarów polityki przestrzennej.

Skuteczność ochrony przyrody utrudniają zaniedbania ostatniego okresu, głównie w zakresie gospodarki przestrzennej i egzekwowania prawa ekologicznego, oraz brak akceptacji społecznej dla projektów powołania nowych obiektów chronionych. Mając na uwadze to, że woj. mazowieckie przystąpiło do opracowania planu zagospodarowania przestrzennego nie mając regionalnej strategii ochrony przyrody, a także projektu europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000, można sądzić, że dokumenty te nie będą kompatybilne, co zapewne nie przyczyni się do zwiększenia skuteczności ochrony przyrody i zachowania dziedzictwa przyrodniczego Mazowsza dla przyszłych pokoleń.

Literatura

- Borys T. (red.) 1999, *Wskaźniki ekorozwoju*. Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- Degórska B., 1999, *Wybrane problemy przestrzennego zagospodarowania obszarów wiejskich w świetle koncepcji ekorozwoju*. [w:] A. Stasiak (red.) *Wpływ zróżnicowań regionalnych na możliwości przekształceń wsi polskiej*. Biuletyn KPZK PAN z. 188. Warszawa.
- Degórska B., 2000, *Szanse i zagrożenia dla zrównoważonego, wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich w procesie integracji z Unią Europejską*. Studia KPZK PAN t. 110, Warszawa.
- Degórska B., Degórski M., 2000, *Przestrzeń ekologiczna Polski w procesie integracji europejskiej*. Europa XXI, 5, Warszawa.
- Długookresowa strategia trwałego i zrównoważonego rozwoju. Polska 2025. RCSS i MŚ, Warszawa 2000.
- Jędraszko A., 1998, *Planowanie środowiska i krajobrazu w Niemczech na przykładzie Stuttgartu*. Unia Metropolii Polskich, Warszawa.

- Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*. RCSS, Warszawa, 2000.
- Kołodziejski J., 1991, *O przyszły kształt polskiej przestrzeni*. Wszechnica PAN, Ossolineum.
- Kołodziejski J., 1997, *Strategia równoważenia rozwoju podstawą koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju „Polska 2000 plus*, [w:] J. Kołodziejski (red.) *Polska przestrzeń a wyzwania XXI wieku*. Biuletyn KPZK PAN z. 176, Warszawa.
- Kołodziejski J., 2000a, *Rozwój zrównoważony (sustainable) w strategii rozwoju regionalnego Polski*. [w:] J. Szlachta (red.) *Narodowa strategia rozwoju regionalnego*. Biuletyn KPZK PAN z. 191, Warszawa.
- Kołodziejski J., 2000b, *Kształtowanie ładu przestrzennego metropolii w procesie równoważenia rozwoju polskiej przestrzeni. Od ładu przestrzennego do ładu zintegrowanego*, [w:] J. Kołodziejski, T. Parteka (red.) *Kształtowanie ładu przestrzennego polskich metropolii w procesie transformacji ustrojowej III RP*. Biuletyn KPZK PAN z. 193, Warszawa.
- Kozłowski S., 1993, *Ekorozwój w gminie. Materiały informacyjne do przygotowania programu ekorozwoju gminy*. Wyd. Ekonom. i Środ., Warszawa.
- Kozłowski S., 1995, *Hipoteza ekorozwoju w warunkach polskiej transformacji systemowej*, [w:] *Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju. Raport II CUP*, Warszawa.
- Kozłowski S., 1997, *W drodze do ekorozwoju*. PWN, Warszawa.
- Kozłowski S., 1998, *Środowiskowe uwarunkowania rozwoju regionalnego kraju*, [w:] T. Marszał, M. Opałło (red.) *Współczesne problemy rozwoju regionalnego*. Biuletyn KPZK PAN z., 180, Warszawa.
- Kozłowski, S., 2000, *Ekorozwój. Wyzwanie XXI wieku*. PWN, Warszawa.
- Liro A. (red.), 1995, *Koncepcja krajowej sieci ekologicznej ECONET – Polska*. Fundacja IUCN – POLAND, Warszawa.
- Mizgajski A., 2000, *Cechy ekologiczne podtrzymywalnego rozwoju Poznania w świetle form metabolizmu miasta i struktury przestrzennej*, [w:] R. Domański (red.) *Nowe problemy rozwoju wielkich miast i regionów*. Biuletyn KPZK PAN z. 192, Warszawa.
- Ochrona Środowiska*. GUS, Warszawa 2000
- Parteka T., 2000, *Planowanie strategiczne w równoważeniu struktur regionalnych*. Studia KPZK PAN t. 108, Warszawa.
- Plan ochrony Kampinoskiego Parku Narodowego*. NFOiŚ, Warszawa 1997.
- Sierecka-Nowakowska B., 2001, *Dziedzictwo przyrodniczo-kulturowe jako podstawa rozwoju przestrzeni publicznej miasta Łodzi*. [w:] T. Markowski (red.) *Rozwój regionalny i przestrzeń publiczna*. Biuletyn KPZK PAN z. 194, Warszawa.

Stasiak A., Gałązka A., Degórska B., 1999, *Wstępna koncepcja strategii rozwoju województwa mazowieckiego. cz. I i II*, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Warszawa.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego. Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Warszawa 2001.

Strategia zrównoważonego rozwoju Polski do 2025 roku. Ministerstwo Środowiska, Warszawa 1999.

Szul R., Mync A., Degórska B., Gałązka A., Zgliński., 2000, *Strategia rozwoju województwa mazowieckiego (projekt dokumentu)*. Nasze Mazowsze, 9 (114).

Śleszyński J., 2000, *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska*. ARIES, Warszawa.

Tyszecki A., 2001, *Strategiczne oceny oddziaływania na środowisko jako instrument polityki przestrzennej*, [w:] T. Markowski (red.) *Instrumentalizacja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*. Biuletyn KPZK PAN z. 195, Warszawa.

II polityka ekologiczna Państwa. Rada Ministrów, Warszawa 2000.